

Cũng viết câu, phê bình văn sách
 Cũng xây chùa, cung thất xa hoa
 Ăn chơi nhiều thói trăng hoa
 Cường dâm cung nữ của cha chẳng chùa

LÊ Ý TÔNG HOÀNG ĐẾ (1753- 1740)

Thế ngài vua, đưa ngay Duy
 Thận
 Giữ ngôi cao cán đáng việc
 triều
 Ý Tông vâng lệnh nghe theo
 Là con cháu ngoại được yêu
 bấy giờ

Thù, giết vua , làm điều quái đản
 Sét đánh cho, sau loạn tâm thần
 Triều đình quyết định năm Thân(1740)
 Trịnh Doanh được chọn thế chân cầm quyền

Ở đàng ngoài nhiều miền thay đổi
 Tân Mĩ vùng Đông Phố đất ta
 Từ Châu Định Viễn lập ra(1732)
 Long Hồ Dinh trấn hiện là Cửu Long

Ở Đàng Trong quốc vương Chân Lạp
 Cất quân vào đàn áp Hòa Đa

Vĩnh Phúc chúa phái đem ra
 Quân binh đánh chúng, đuổi xa khỏi thành

Ở Đàng Ngoài tiến hành soạn quyển
 Sách “Quốc triều hội điển” vừa xong(1731)
 Túc Uông tạo sĩ bách cung
 Làm pho binh pháp để dùng trong quân

Sai nha quan tìm mua sách cũ(1731)
 Sửa lại kho Tích Cổ Tàng Thơ
 Ngũ Kinh in mới dâng vua
 Tứ Thư Chư Sứ dạy cho học trò(1734)

Lại y theo đồng hồ ngoại quốc(1733)
 Nguyễn Văn Tư bắt chước làm ra
 Tự cung trong nước để mà
 Đặt nơi dinh trấn dân ta coi giờ

Chúa Nguyễn cho con trai Mạc Cửu(1736)
 Làm Đô Đốc trấn giữ Hà Tiên
 Một tay nổi tiếng chiêu hiền
 Lập Chiêu Anh Các giao du yên tao đàn

Trịnh Giang bệnh :tâm thần phân liệt
 Làm dân lành bao xiết khổ đau
 Nhiều nơi lăm kẻ cầm đầu
 Dấy lên nổi loạn chia nhau cát quyền

TRỊNH DOANH (1740- 1767)

Chúa Trịnh Giang trao quyền nhiếp chính
 Cho Trịnh Doanh quyết định mọi điều
 Đầu tiên từ bọn quan liêu
 Giết ngay Công Phụ và nhiều kẻ gian

Truyền quan quân lên đường dẹp loạn
 Tuyển ưu binh lực lương để dùng
 Trưng thu đến cả hồng chung
 Để đúc binh khí kiếm cung tàu thuyền(1740)

LÊ HIỂN TÔNG HOÀNG ĐẾ
(1740- 1786)

Lê Duy Niên được nhường ngôi đế
 Vì Trịnh Doanh muốn thế Ý Tông
 Vời ngay thái tử đông cung
 Trở về nhận lãnh trung hưng mối giềng

Dân Đàng Ngoài triền miên thiếu
 đói(1730,1735,1740)
 Ruộng bỏ hoang đồng cỏ xác xơ
 Thiên tai, dịch bệnh bấy giờ
 Nhiều năm hạn lụt mất trở mùa màng

Số giáo dân bao gồm cả nước (1737)
 Đến bây giờ kiếm được xong xuôi
 Hai trăm năm chục ngàn người
 Nhà thờ giáo sứ nhiều nơi cát quyền

Cả hai miền đều cho cấm đạo(1737)
 Sợ gây mầm khuynh đảo trong dân
 Truyền cho giáo sĩ ngoại nhân
 Phải ra khỏi nước không cần lệnh vua

Nhà sư tên Dương Hưng khởi nghĩa
 Ở Tam Đảo và giữ một vùng
 Lại thêm tù trưởng Quách Công
 Chiếm vùng Lạc Thổ vấy vùng một phương

Người nhà Lê thân vương tôn thất
 Hợp lại cùng Duy Mật hưng binh(1738)
 Mong làm đảo ngược tình hình
 Tấn công đốt phá kinh thành tan hoang

Mưu bị lộ tìm đường chốn thoát
 Vì nghĩa binh khinh thất coi thường
 Nên nhiều người đã chết oan
 Bị quân họ Trịnh dẹp tan tức thì

Lê Duy Mật chạy về Thanh Hóa(1740)
 Cùng nông dân đã hóa vùng này
 Thành nơi dựng trại , tuyển người
 Dân binh gia nhập mỗi ngày một đông

Khi tiến công khi vây Phúc Lộc
 Vượt sông Đà đánh thốc sông Thao
 Lôi Dương gấp ghé tiến vào

Ngọc Lâu còn dấu chiến hào thân vương
 Thành Trình Quan ba mươi năm ấy
 Nét oai hùng còn thấy về sau
 Bị quân phản bội bắc cầu
 Ong đành tự vẫn tránh vào tay quân(1770)

Ở Đàng Ngoài nhân dân chống lại
 Bọn kiêu binh và lũ tham tàn(1741)
 Công Chấn cát cứ Sơn Nam(1739)
 Tuyển, Cừ, Trác, Oánh chiếm đàng Hải
 Dương(1741)

Ở Bắc Phương dư đồ nhà Mạc(1744)
 Chiếm Cao Bằng, Hưng Hóa, Tuyên, Quang
 Ngân Gia lại có Đình Dung(1740)
 Tế Bồng thủ lĩnh chiếm vùng Sơn Tây

Nguyễn Hữu Cầu cho xây dinh trại(1742)
 Kiểm soát miền duyên hải Đờ Sơn
 Ngũ Phúc tướng Trịnh bị đồn(1744)
 Bị quân vây hãm cuống cuồng lo âu

Nguyễn Danh Phương cầm đầu lực lượng (1744)
 Mười vạn quân cả tướng và binh
 Lấy vùng Thanh Lãng xây thành
 Cuối cùng bị bắt tử hình nơi đây

Nguyễn Phúc Chu trên ngai phủ chúa
 Ở Đàng Trong hơn được mười năm

Giữa năm Mậu Ngọ(1738)thì băng
 Khoát lên nối nghiệp đấng quan lúc này

NGUYỄN PHÚC KHOÁT (1738- 1756)

Nguyễn Phúc Khoát xuống ngay chiếu chỉ
 Lập lễ đài ở Huế đấng quang
 Sai người đúc ấn Quốc Vương
 Đặt ra triều phục , kỷ cương khi châu

Xây kinh đô, điền đài, cung điện
 Gác Dao Trì nội viện Triều Dương
 Thuyền rồng đậu ở sông Hương
 Cái quan đắp rộng để dành cho dân

Ở trấn Biên có quân tạo phản(1747)
 Chúa Nguyễn sai dẹp loạn thật nhanh
 Được tin giặc cỏ Long Xuyên
 Vua sai cai đội đem thuyền đi ngay

Lại xuống chiếu chọn ngày đúc súng(1747)
 Làm thêm tiền kẽm cứng lưu thông
 Cộng chung với cả tiền đồng
 Định ra luật lệ tiêu dùng để phân

Năm Giáp Tuất(1754) đem quân tiến đánh
 Đuổi Chân Lạp đến tận Nam Vang
 Nặc Nguyên dâng biểu đầu hàng(1755)
 Từ nay thần phục xin làm phiên vương

Dưới thời này văn chương kiệt xuất
 Nhiều thi thơ trước thuật tài tình
 Nguyễn Kiều một thuở lưu danh
 Sử Hoa Tùng Vịnh để dành người xem

Chinh phụ ngâm chuyện tình cay đắng
 Bảng hán văn của Đặng Trần Côn
 Bà Đoàn diễm lại thơ Nôm
 Văn chương man mác nỗi buồn phu thê

Là tác phẩm thiên về nghệ thuật
 Một áng thơ tuyệt tác bấy giờ
 Nghe qua não nuột tựa hồ
 Xót xa vạn dặm mờ mờ đau thương
TRỊNH SÂM (1767- 1782)

Ở Đàng Ngoài Trịnh Sâm nguyên soái
 Được tiến phong lên nối ngôi vương
 Đảo ngay triều nội kỷ cương
 Không theo pháp cũ triều đường khi xưa

Chúa Trịnh Sâm thay vua quyết đoán
 Đã một lần làm tướng xuất quân
 Đã từng chiếm lấy Phú Xuân
 Đuổi quân chúa Nguyễn Phúc Thuần vào Nam

Lê Quý Đôn một người tài lực (1752)
 Để lại đời Tiểu Lục Kiến văn
 Lê Triều Thông Sử trăm trang

Một nhà bác học thuộc hàng quán quân

Đất Hải Dương có Lê Hữu Trác(1724)
 Là một người uyên bác y khoa
 Y Tông Tâm Lĩnh viết ra
 Vệ sinh yêu quyết thật là ích dân

Làng Đan Loan có Phạm Đình Hổ(1768)
 Chuyên tâm vào nghiên cứu điển văn
 Vũ Trung tùy bút, Tang Thương
 An Nam Chí Lược trăm trang để đời

Từ Tân Dậu (1741) kéo dài cho tới
 Năm Đinh Hợi (1767) cả ở hai miền
 Có nhiều sự kiện khó quên
 Khoát mắt, Thuần thế, Trịnh Sâm đang ngoài
NGUYỄN PHÚC THUẦN
(1765- 1777)

Nguyễn Phúc Thuần nối ngôi nghiệp chúa
 Trương Phúc Loan lấn cả quyền hành
 Trong triều có Nguyễn Cư Trinh
 Cũng không ngăn được tình hình rối ren

Trương Phúc Loan lấy quyền Quốc Phó(1765)
 Xem triều đình chẳng có một ai
 Chuyên quyền lại giết người ngay
 Tóm thâu công việc trong ngoài vào tay

Ở Đàng Ngoài Trịnh doanh bố cáo(1754)

Cấm người Âu truyền đạo Gia Tô(1746)
Cấm người Trung Quốc bầy giờ
Lim, Trắc gỗ quý không cho đem về

Ở hai miền dân quê ly tán
Bởi mất mùa, lụt hạn triền miên
Gian manh làm giả bạc tiền
Khiến cho mất giá dân thêm đói nghèo

Biển Hà Tiên có nhiều hải sản
Lắm ghe thuyền lai vãn mưu sinh
Ngư dân ngoại quốc cố tình
Đánh bắt tôm cá nước mình mang đi

Việc trấn thủ lắm khi quá yếu(1758)
Muốn tuần tra lại thiếu chiến thuyền
Cuối năm bảy một vua Xiêm(1771)
Cắt quân đánh chiếm Hà Tiên mấy ngày

Mạc Thiên Tứ sai người dụ địch
Tổng Phước Hiệp đột kích sau lưng
Dồn quân giặc cướp tới cùng
Vượt qua biên giới tấn công mới về

Vua Xiêm bèn gửi ngay sứ giả
Sang cầu hòa vì đã bộigiao
Hứa rằng nay trở về sau

Có gì xích mích cùng nhau nghị bàn

Vùng Hội An thuyền buôn tấp nập
Tàu nước Anh, Pháp, Nhật, Java
Thuế quan thâu vốn được là
Ba mươi ngàn lẻ tiền đà nhập kho

Tiền thu vô Phúc Loan chiếm đoạt
Thuế mười phần chỉ được một hai
Chuyên quyền Loan lại tác oai
Nhân dân đói khổ không ai không thù

Đồng bỏ hoang , ruộng khô cỏ cháy
Có nhiều làng chẳng thấy luỹ tre
Nhân dân đói khổ nã nề
Nhiều nương trộm cướp lắm bề tang thương

Trước bối cảnh thê lương đổ nát
Đất Tây Sơn Nguyễn Nhạc hưng binh
Nêu cao danh nghĩa của mình
Loạn thần phải diệt, dành quyền về dân

Vào tháng tám nghĩa quân chiếm cứ(1773)
Ở Quy Nhơn , tuần phủ Đắc Tuyên
Vội vàng tháo chạy xuống thuyền
Dong buồm trốn thẳng ra miền Hóa Châu

Binh Tây Sơn thọc sâu vào chiếm(1773)
Đánh mạnh vào cứ điểm Bình Khang

Rồi cho áp sát phía Nam
 Lấy vùng Bình Thuận như tầm ăn dâu

Quân chúa Nguyễn hai đầu bị ép(1774)
 Bị cắt đường khó tiếp tế nhau
 Lại thêm lính tráng ốm đau
 Phúc Thuần ra lệnh rút vào Trấn Biên(1775)

Thấy Đàng Trong khắp miền nội chiến
 Chúa Trịnh Sâm hạ lệnh động binh(1774)
 Hành quân Chúa tự thân chinh
 Giương cờ Nam tiến nắm quyền chỉ huy

Hoàng Ngũ Phúc sai đi tiền trạm
 Vượt sông Gianh vây hãm Phú Xuân
 Vợ con gia quyến Phúc Thuần
 Dắt dìu bồng bế tránh quân Đàng Ngoài

Thành Phú Xuân lọt tay Chúa Trịnh
 Nguyễn Phúc Thuần chạy lánh vào Nam
 Để con trấn ở Quảng Nam
 Bị Tây Sơn đuổi bắt làm con tin

Phe Tây Sơn dưới quyền Nguyễn Nhạc(1775)
 Cùng Lập Đình ngầm ước với nhau
 Cắm Sơn buộc Trịnh đổi đầu
 Giao tranh mấy trận tiến vào Phú Xuân

Đổi sách lược với quân Lê -Trịnh

Tạm nghị hòa để tránh giao tranh
 Tây Sơn đoán trước tình hình
 Đương đầu Trịnh –Nguyễn khó giành phần
 hơn(1775)

Trịnh phong Nhạc: Tây Sơn hiệu trưởng
 Trấn giữ vùng đất Quảng trở vô
 Lũ-Huệ, Nhạc lại giao cho(1775)
 Coi quân giữ đất kể từ Phú Yên

Nguyễn Khoa Kiên bị Huệ bắt sống
 Sự kiện này rúng động ba quân
 Đại binh chúa Nguyễn lần lần
 Nếm mùi thất bại rút dần vào Nam

Ở Quảng Nam xảy ra dịch bệnh(1775)
 Phía Trịnh quân binh lính chết nhiều
 Ngũ Phúc không dám đánh liều
 Rút lui ra khỏi chân đèo Hải Vân

Tôn Thất Xuân mộ quân chiếm lại(1775)
 Vùng đất mà Trịnh phải buông tay
 Quân Xuân giữ được mấy ngày
 Bị binh Nguyễn Nhạc đuổi ngay khỏi thành

Năm Bính thân (1776) Tây Sơn thừa thắng
 Chiếm Long Hồ, đánh thẳng Trấn Biên
 Lấy Sài Gòn, rồi lại đem
 Quân vào Gia Định trăm thuyền trịch thu

Quân Tây Sơn dưới cờ Nguyễn Lữ
 Võ yên dân , cắt cử nha quan
 Thu gom khí giới kho tàng
 Kiểm kê tài sản sai mang đem về

Triều đình Lê-Trịnh dần suy yếu
 Gặp thiên tai lại thiếu tài nguyên
 Mặc cho Nguyễn Nhạc lấn quyền
 Tóm thù lãnh thổ nguyên miền Đàng Trong

QUYỂN MƯỜI BẢY

Năm Đinh Dậu (1777) chiếm xong Gia Định
 Nguyễn Huệ liền tiến đánh Vĩnh Long
 Long Xuyên cứ điểm cuối cùng
 Của quân chúa Nguyễn lọt vòng bao vây

Nguyễn Phúc Dương tới nơi Ba Vực
 Bị Nguyễn Huệ bắt được giết đi
 Đàng Trong đến lúc suy vi
 Phúc Thuần biết được khó bề thoát thân

Nguyễn Phúc Ánh đem quân trốn thoát
 Từ Thổ Châu vào đất An Giang
 Hội quân sửa soạn binh lương

Long Hồ tái chiếm, Lật Giang đợi thời

TRUNG ƯƠNG HÒANG ĐẾ (1778 - 1793)

Năm Mậu Tuất (1778) lên ngôi hoàng đế
 Nguyễn Nhạc cho Nguyễn Huệ coi quân
 Phong làm Long Nhượng tướng quân
 Còn riêng Nguyễn Lữ giang sơn một vùng

Ở Đàng Trong tình hình đổi khác
 Kể từ ngày Nguyễn Nhạc xưng vương
 Đổi tên thành cũ Đờ Bàn
 Thành tên Hoàng Đế dùng làm kinh sư(1778)

Chữ Thái Đức dùng làm niên hiệu
 Kể từ nay chấp chiếu tân vương
 Cơ đồ một cõi phương nam
 Đàng Trong tạm ổn , mùa màng bội thu

Ở miền Bắc nắng khô hạn hán
 Tỉnh Nghệ An mất trắng mùa màng
 Trộm cướp nhiều ở Sơn Nam
 Thổ tù Văn Đổng lấy luôn mỏ đồng

Nơi nội cung ở trong phủ chúa
 Đặng Thị Huệ trông quá thướt tha

Nghiêng thành sóng mắt đưa qua
Trịnh Sâm say đắm kết là tri âm

Đặng Thị Huệ quê làng Phù Đổng
Tỉnh Bắc Ninh thuộc trấn Đông Anh
Trước là tỳ nữ trong dinh
Về sau được chúa phong thành Tuyên phi

Kể từ khi hạ sinh Trịnh Cán
Đặng Thị Huệ lại muốn cướp ngôi
Cho con vừa mới chào đời
Am mưu soán đoạt tìm người giúp tay

Tìm được ngay quận công Đình Bảo
Cấu kết nhau sàm tấu Trịnh Tông
Là người bất hiếu bất trung
Khiến cho chúa Trịnh bằng lòng phế đi

TRỊNH CÁN (1782)

Cán lên ngôi trị vì một tháng
Ổ kinh thành nổi loạn Kiêu binh
Các quân Tam phủ hợp thành
Một bè ác đảng tung hoành khắp nơi

TRỊNH TÔNG (1782-1786)

Đám Kiêu binh phế ngay Trịnh Cán(1782)
Giết Đình Bảo và giáng Huệ Phi
Trịnh Tông lại được rước về
Nổi ngôi vương phủ trị vì triều quan

Loạn kiêu binh ngày càng trầm trọng
Chúng tung hoành cướp bóc trong dân
Phá tan phép nước kỷ cương
Nhân tâm oán hận kêu than bộn này

Nguyễn Phúc Ánh lên ngôi năm Tý(1780)
Đúc ấn vương ngọc tử để truyền
Niên hiệu cũ vẫn giữ nguyên
Lấy theo chính sách nguyên niên Lê triều

Năm Tân Sửu(1781)nguyên tiêu vừa hết
Nguyễn Ánh thề quyết diệt Tây Sơn
Tám mươi thuyền , ba vạn quân
Lên đường ra tới Nha Trang phục thù

Quân chúa Nguyễn mới vừa vào đến
Bị Tây Sơn chặn đánh ngay liền
Bộ binh và lẫn chiến thuyền
Lọt vào thế trận phải đành rút quân

Qua năm sau Tây Sơn trả lễ (1782)
Mấy trăm thuyền vượt bể vào Nam
Cần Giờ thuyền chiến xếp hàng
Đuổi quyền Nguyễn Huệ dọn đường thọc sâu

Quân Nguyễn Ánh lúc đầu chống trả
Sức yếu dần xa giá rút lui
Gọi quân Hà Nghĩ tới nơi
Phục kích chặn đánh diệt ngay cánh này

Huệ trong tay mấy trăm thuyền chiến (1782)
 Tiến vào trong cửa biển Cần Giờ
 Thủy binh Chúa Nguyễn thua to
 Vội vàng bôn tẩu vượt bờ ra khơi

Anh bôn tẩu ra ngoài Phú Quốc
 Thế Nguyễn triều phút chốc lâm nguy
 Vua cho hoàng tử ra đi(1783)
 Qua Tây cầu viện bởi vì thế cô

Từ Côn Lôn chạy vô Cổ Cốt
 Rồi Thổ Châu hoảng hốt qua Xiêm
 Nhiều khi đói khát trên thuyền
 Nguyễn vương vẫn cứ giữ nguyên ý mình

Được vua Xiêm vị tình giúp đỡ
 Ba trăm thuyền và với tinh binh
 Kéo về Gia Định tung hoành
 Bị quân Nguyễn Huệ vây quanh chặn đường

Ở Rạch Gầm, Huệ sai mai phục
 Đưa người vào Xoài Mút ém quân
 Chiêu Sương cùng với Chiêu Tăng
 Trúng đòn phục kích chết gần hết quân
 Nguyễn Ánh sang đất Xiêm nhờ cậy
 Còn Tây Sơn quay lại Quy Nhơn
 Bốn lần vào đánh Sài Côn
 Bốn lần đại thắng bốn lần vinh quang

Ở Đàng Ngoài hoang tàn đổ nát
 Nạn kiêu binh lấn át vua Lê
 “Phù Lê diệt Trịnh” liệu bề
 Nhạc sai Nguyễn Huệ diệt đi lũ này

Nguyễn Huệ được phong ngay Tiết Chế(1786)
 Thống lĩnh quân toàn thể lên đường
 Vượt đèo đánh thẳng Phú Xuân
 Ngõ Cầu nhanh chóng đầu hàng Tây Sơn

Thu được hơn trăm muôn học thóc
 Tiến quân nhanh đánh thốc Vị Hoàng
 Thăng đường tiến đến Thăng Long
 Trịnh Tông tháo chạy cuối cùng sa chân

Nhà Trịnh gần hai trăm năm rưỡi (1545- 1786)
 Bị Tây Sơn xóa sổ từ đây
 Nước nhà thống nhất trong tay
 Thăng Long, Gia Định ngày nay một lòng

Lê Hiển Tông sau cơn binh biến
 Điện Kính Thiên diện kiến tướng quân
 Để cho yên phận thần dân
 Vua bèn hứa gả Ngọc Hân cho người

Thư gửi về báo hời chiến thắng
 Lấy Bắc Hà chiếm đặng kinh đô
 Nghe tin Nguyễn Nhạc rất lo

Năm trăm binh sĩ vội cho lên đường

Nhạc sợ Huệ một phương lưng lầy
Rồng gặp mây vùng vẫy khó thêm
Huệ thừa biết rõ tim đen
Vội thân ra đón dâng lên tờ trình

Bắc Bình Vương dành riêng Nguyễn Huệ
Đông Định Vương ở phía Trấn Biên
Giao cho Nguyễn Lữ cầm quyền
Trung Ương Hoàng Đế ở thành Qui Nhơn

Nhạc và Huệ cùng bàn kế hoạch
Đất Bắc Hà vẫn để vua Lê
Kiểm tra sắp xếp mọi bề
Sai quan chính đốn trước khi trở về

Nguyễn Huệ nghe gian hùng Hữu Chính
Là một người có tiếng điêu ngoa
Khi về ông chẵn nói qua
Đến lúc binh tướng đi xa khỏi thành

Chính hay được thất kinh khiếp hãi
Giông thuyền theo kịp tới Hóa Châu
Huệ dư biết Chính lo âu
Cho nên hạ lệnh tạm giao vùng này

LÊ CHIÊU THỐNG HOÀNG ĐẾ (1787- 1789)

Lê Duy Kỳ lên thay ngôi báu
Thái tử này là cháu đích tôn
Của vua đời trước Hiển Tông
Hiệu là Chiêu Thống nối dòng họ Lê

Khi Tây Sơn rút về đến Huế
Ở Bắc thành Trịnh Lệ cướp ngôi
Vua Lê, chúa Trịnh tranh oai
Vua tôi tranh chấp làm ai cũng buồn

TRỊNH BỒNG (1786- 1787)

Trước việc làm tranh ngôi phủ chúa
Đình Tích Nhuận ủng hộ quận công
Đã đưa Tiết Chế Trịnh Bồng
Lên ngôi kế vị nối dòng Trịnh gia

Nội bộ nhà Tây Sơn mâu thuẫn
Nhạc và Huệ ngầm ngầm chống nhau
Nồi da xáo thịt máu đào
Về sau hươu chiến đào hào phân ly

Ở kinh sư vua Lê cầu viện
Vì Trịnh Bồng lấn chiếm hết quyền
Vua bèn sai viết thư riêng
Gọi ngay Hữu Chính quân đem trở về(1786)

Nguyễn Hữu Chỉnh chỉ huy binh tướng
Đuổi Trịnh Bồng , Tích Nhuỡng chạy xa
Quyền uy một cõi sơn hà
“Đường trời mở rộng riêng ta một vùng”

Chỉnh lấy làm vô cùng tự đắc
Việc triều đình qua mặt nhà vua
Huệ nghe tin ấy lòng ngờ
Nên đem quân sĩ phát cờ diệt gian(1787)

Ngô Văn Sở lên đường dẹp loạn (1787)
Phan văn Lân dẫn toán bộ binh
Cùng quan Tiết Chế khởi hành
Hạ Lô tập kết đánh thành Thăng Long

Chỉnh đưa vua vào vùng Kinh Bắc
Quân Tây Sơn siết chặt vòng vây
Mục Sơn nướng nấu mấy ngày
Về sau bị bắt trói tay giải về

Vũ văn Nhậm sai đi thay thế(1788)
Cũng lộng hành chẳng kể vua quan
Tức tốc Nguyễn Huệ lên đường
Mười ngày đã tới giữa thành Thăng Long

Chém Nhậm xong đặt Ngô Văn Sở
Coi việc quân trấn ở Đàng Ngoài
Còn Lê Chiêu Thống chạy dài

Sai Lê Duy Đán sang mời quân Thanh(1788)

Trong lúc đó nơi thành Gia Định
Dùng đại binh , Nguyễn Ánh phản công
Quan quân Nguyễn Lữ mất hồn
Rút quân chiến thuật theo đường Quy Nhơn

Bồ Đào Nha cử sang sứ giả
Đem quốc thư vua đã chuẩn y
Năm mươi thuyền chiến cho đi
Theo lời cầu viện những gì đã xin

Cho con tin là hoàng tử Cảnh
Theo Đa Lộc đến cảng Versailles(1787)
Nhân danh Nguyễn Ánh qua đây
Ký xong hiệp ước xin vay khí tài

Trong Hiệp ước có hai điều khoản
Nhường cho Tây đảo cảng Côn Lôn
Tam Kỳ , cửa biển Hội An
Để thuyền của họ dễ dàng bán buôn

Về phía Pháp sẽ nhường cho Chúa
Bốn chiến thuyền tiền của quân lương
Có thêm nghìn sáu lê dương
Để thêm lính tráng quân trang mà dùng

Các hiệp ước bàn suông trên giấy
Chưa bao giờ được thấy thực thi
Hạ Châu , truyền sứ ra đi

Mua thêm súng đạn đem về bổ sung

Nguyễn Phúc Ánh phán cùng các tướng
Lập thao trường nuôi dưỡng ba quân
Chủ trương đãi ngộ rõ ràng
Vỗ về tướng sĩ đe răn loạn thần

QUYỂN MƯỜI TÁM

Năm Mậu Thân(1788) lúc gần tháng Chạp
Quân nhà Thanh ồ ạt kéo sang
Quân hăm chín vạn lên đường
Tổng đốc Lương Quảng giữ phần tiên phong

Nhiệm bèn cùng với Ngô Văn Sở
Ngầm điều quân đến ở Trường Yên
Rồi sai cấp báo ngay liền
Về cho Nguyễn Huệ biết tin tức thời

Vào trưa ngày hăm lăm tháng chạp
Vua Quang Trung truyền khắp mọi nơi
Rằng :”Giặc Thanh nó tới rồi
Tập tung lực lượng bên ngoài Nam quan”

QUANG TRUNG HOÀNG ĐẾ
(1788- 1892)

Núi Ba Tầng thiết đàn làm lễ

Cáo đất trời xin để lên ngôi
Quang Trung hiệu triệu mấy lời
Lập tức hạ lệnh đi ngay lên đường
Đến Nghệ An lấy quân tinh nhuệ
Mười ngàn người chưa kể dân binh
Vài trăm voi chiến theo mình
Chia quân tả,hữu năm doanh rõ ràng

Vua Quang Trung đường đường trước trận
Áo hoàng bào lẫm liệt oai phong
Gươm thiêng nạm ngọc đeo cùng
Trên đầu voi chiến hào hùng duỗi rong

Sau năm ngày bụi hồng lấm áo
Tới ngang đèo dựng giáo nghỉ chân
Vua cho mở tiệc khao quân
Định ngày mừng bẩy đầu xuân sẽ vào

Thăng Long thành ngày đầu năm mới
Từng nụ đào chớm thẹn gió đông
Búp non lấm tâm cảnh hồng
Mai vàng núp bóng thẹn thùng nắng mai

Vua Quang Trung đến ngay Giáng khẩu
Hành quân qua đánh đạo Sơn Nam
Hà Hồi ở cách trung tâm
Thăng Long nhắm hướng phía Nam nửa ngày

Quân Tây sơn bao vây kín mít
Mà giặc Thanh chẳng biết chút gì
Đầu hôm cho đến nửa khuya

Ap vào đồn giặc đợi thì tấn công

Sáng mừng năm Quang Trung vừa đến
Đồn Ngọc Hồi giặc chẳng dám ra
Cửa thành đóng kín chần qua
Trên thành lỗ nhổ hàng hà chông tre

Vua sai lấy ván che rơm ướt
Cho trăm voi lên trước tấn công
Vượt qua hỏa pháo gai chông
Dập đồn súng trận xung phong đánh vào

Xáp lá cà vượt hào chiến lũy
Quân Mãn Thanh khiếp vía chạy dài
Cúp đầu chúng chẳng vểnh tai
Xác quân giặc chết chất đầy thảm thay

Hứa Thế Hanh chết ngay tại trận
Trương Sĩ Long cũng chẳng hơn gì
Quân Thanh đại bại ê chề
Theo đê Yên phụ chạy về Đông Quan

Giặc Mãn Thanh đầu hàng tan tác
Một cánh quân chạy lạc vào đầm
Chết vì ngựa đá voi đầm
Chết vì đói khát cạn dần binh lương

Đô đốc Long chặn đường lũ giặc
Dùng kỵ binh đánh gắt Đống Đa
Thâu đồn Khương Thượng về ta
Giặc Thanh khốn đốn phải ra đầu hàng

Sầm Nghi Đống cùng đường nhỏ lệ
Thất cổ mình ở lũy Nam Đông
Lính thì tên trúng trận vong
Chết hơn quá nửa, nửa làm tù binh

Nghe được tin ở thành Khương Thượng
Đã đầu hàng, binh tướng bị giam
Khiến Tôn Sĩ Nghị kinh hoàng
Kéo quân chạy trốn qua đường cầu phao

Cánh Vân Nam vừa vào cửa Ải
Nhận được tin thất bại bàng hoàng
Tổng đốc Lương Quảng vội vàng
Thu quân tháo chạy theo đường Nam Quan

Lê Chiêu Thống theo chân Tổng đốc
Cùng tàn quân xâm lược Mãn Thanh
Chạy về đến được Yên Kinh
Lưu vong đến thác giận mình ngu si

Từ Trang Tông đến Lê Chiêu Thống
Mười tám đời tổng cộng hai trăm(1533-1789)
Sáu trăm năm (265)cũng đủ làm
Triều Lê hưng thịnh nước Nam một thời

Ngày mừng bảy tháng giêng Kỷ Dậu (1789)
Giữa kinh thành còn dấu chiến tranh
Gò đồi đầy xác quân Thanh
Đường in vó ngựa, trên thành cờ bay

Tiết Khai Hạ, vua bày trước trận
Lễ ăn mừng chiến thắng quân Thanh
Ao bào khói súng bám quanh
Trên mình bạch mã long lanh giáp vàng

Thăng Long thành pháo vang, hội mở
Một nụ đào mới nở đêm qua
Nhà vua ngắt một cành hoa
Gởi về Công Chúa nơi xa đang chờ

Trời Phú Xuân đưa thơ đại thắng
Thêm cành đào chút nắng tình yêu
Ngọc Hân có biết bao điều
Mừng vui cho bố nhưng chiều đợi mong

Vua yết bâng an dân, tha chết
Tha quân Thanh thực bụng đầu hàng
Kinh thành, đền miếu sửa sang
Giao cho Lân, Sở liệu toan mọi điều

Ngô Thời Nhiệm đứng đầu chính trị
Phan Huy Ích phụng chỉ ngoại giao
Sứ Thanh thù tiếp ra vào

Bình thường quan hệ với Tàu cho yên

Vua Càn Long muốn xem Nguyễn Huệ
Tiếp phái đoàn trọng thể sứ Nam
Nhưng vua cho Trị giả làm
Thay mình đến lễ vấn an vua Tàu

Vũ Văn Dũng lần sau đi sứ
Sang Thanh triều giả ngộ cầu thân
Xin miễn Lương Quảng hồi môn
Hai bên thương thuyết đang còn chưa xong

Sau chiến thắng vô cùng vĩ đại
Vua Quang Trung trở lại Phú Xuân
Khẩn hoang ban chiếu khuyến dân
Mở trường dạy học, đưa dân về làng

Mở khoa thi, Thiếp làm chủ khảo(1789)
Dùng chữ Nôm từ dạo bấy giờ
Bỏ sưu, giảm thuế hầu cho
Nhân dân bớt khổ, bớt lo phần nào

Thẻ bài cho Thiên Hạ Đại Tín(1790)
Cho công dân tuổi đến trưởng thành
Thu mua đồng tốt vào doanh
Đúc ra vũ khí, giáp binh, chiến thuyền

Sai đúc tiền”Quang Trung Thông Bảo” (1791)

Lại lập kho chứa gạo khi dư
 Lọc tìm sách cổ tàng thư
 Khắc in Sử ký, Tứ thư lưu hành(1789)

Viện Sùng Chính thuộc ngành giáo dục(1791)
 Cho nhân tài dịch sách Hán Nôm
 Di tích văn hóa bảo tồn
 Vua truyền Nguyễn Thiếp kiêm luôn viện này

Ong Nguyễn Thiếp nhân tài hiếm có
 Việc dịch thuật đã bỏ nhiều năm
 Chuyển từ Hán ngữ ra Nôm
 Tứ Thư, Tiểu Học còn gồm Ngũ Kinh

Triều Quang Trung tinh anh chẳng ít
 Ngô Thời Nhiệm Huy Ích , La Sơn
 Đến nay trước tác vẫn còn
 Góp phần di sản nét son sau này

Nguyễn Thế Lịch là thầy thuốc giỏi
 Thuốc làm ra chữa khỏi cho dân
 Đẩy lui dịch bệnh lan tràn
 Trong năm Đinh Dậu(1777)dịch đang hoành hành

Ở Đàng Ngoài nghề y thịnh vượng
 Nhờ người tên Hải Thượng Lãn Ông
 Thuốc Nam y nghiệp lâu thông
 Đặt ra nền tảng y tông lâu dài

Nguyễn Gia Thiều biệt tài thơ phú
 Sáng tác thơ bằng chữ Hán Nôm
 Sách này nay vẫn hãy còn
 Khúc ngâm “Cung Oán” nổi buồn tàn phi

Ở Đàng Trong từ khi quay lại
 Nguyễn Ánh cho canh cải cơ binh(1789)
 Chia quân còn lại năm doanh(1790)
 Đặt quan Điền Trấn, bốn dinh từ rày

Thành Gia Định khởi xây kiểu khác
 Một vành đai bát giác xung quanh
 Kiến Phương, Kim Ấn, Gác Mành
 Đất xưa Gia Định đổi thành kinh sư

Khu định cư trở nên trù phú
 Cấp cho dân dụng cụ làm nông
 Chọn tay thợ giỏi thủ công
 Những người tinh xảo được phong tước hàm

Cho thuyền buôn ngoại bang giảm thuế
 Thóc giống ban là để nông dân
 Khuyến thương giúp các lái buôn
 Tự do mua bán tăng phần thuế quan

Giặc nhiều nương địa phần phương Bắc
 Miến Điện riêng muốn đặt bang giao
 Trịnh Cao, Quy Hợp hợp nhau